

کتابهای علم نظامی

از:

ایرج افشار

بتازگی جلد اول فهرست نسخه های خطی کتابخانه ملی انتشار یافته است که نام و نشان پانصد نسخه را در بردارد. سالها بود که محققان چنین انتظاری داشتند و این فهرست پس از سه سال که از تألیف آن می گذرد نشر می شود و امید می ورزیم که دنباله آن که با این ترتیب به هفت هشت جلد خواهد رسید هر چه زودتر انتشار یابد.

مؤلف، دوست عزیز دانشمند ما آقای عبدالله انوارست که با همکاری دو سه تن از همکاران خود توفیق این خدمت عظیم و مهم را یافته است. خداوند بر عزت و شرف و همتش بیفزاید و قرین مرحمت و لطف داردش که جز خدمت، حق دوستی و ارادت مراد مقدمه یاد فرموده است.

باری با انتشار این فهرست نیک معلوم

می‌شود که ایرانیان در قرن سیزدهم هجری و قوف کامل و کافی، داشته‌اند براینکه باید کتب جدید علمی را در رشته‌های مختلف از زبانهای اروپائی به فارسی برگردانند و هموطنان را بر علوم و معانی تازه مطلع کرد. این اهتمام میان سالهای ۱۲۵۰ تا ۱۳۱۰ بیش از هر وقت مصروف شده است و ازین فهرست برمی‌آید که چه مقدار کتاب در جغرافیا و تاریخ و نیز سفرنامه ممالک جهان به فارسی نقل شده است و عده مترجمین هم قابل ملاحظه است و در همین مجله نام بیش از ده مترجم برده شده.

دورشته کتاب که موضوع صحبت ماست کتابهای علم نظام و تاریخ جنگهاست که گردانندگان مملکت، دستور بر ترجمه آنها می‌داده‌اند. این دو نوع کتاب را باید شناخت و کسانی که تاریخ نظام جدید را در ایران بررسی می‌کنند لامحاله به آنها رجوع خواهند کرد که کیفیت رسوخ علم جدید سپاهیکری را بشناسانند. اینک درینجا نام و نشان آنها را با مختصر توضیح می‌آورد.

در علم نظام

- ۱- اصلاح‌نامه یا کتاب علم جنگ تألیف جمس نیری مکین یشکی دنیائی ترجمه اسمعیل ولدصحاف باشی در ۱۲۹۸ در ۱۷۸ ورق از مباحث این کتاب کشودن قلعه‌های جنگی، تنظیم قشون، تخریب و سنگربندی است.
- ۲- قواعد علم توپخانه که در آن از ساختن توپ و گلوله و انواع باروط ذکر می‌رود و در انتها جداول اندازه مسافتها را دربردارد.
- ۳- علم نظام در باب حفظ لشکر در زمان جنگ و وضع اردوگاه در ۵۱ ورق.

۴- مهزم الجیوش اثر آلفرت سورله، ترجمه فتحعلی شیرازی در ۱۲۶۷ و در ۲۰۹ ورق راجع به عملیات و آداب اردو کشی و راه پیمائی و انتخاب محل اردوست. مؤلف اطریشی بوده است.

۵- تاریخ علوم محاربات تألیف روکانکور در ۱۷۱ ورق که در آن از لشکر-کشی‌های تاریخی بحث می‌شود و بعد به تاکتیک قوای نظامی می‌پردازد. مؤلف فرانسوی است.

۶- جراحی نظامی - قسمت دوم کتابی است که در آن از مرض ناشی از

خوردن گوشت خوک عارض می شود گفتگو شده تألیف - در سال ۱۳۰۰ و توسط میرزا سید باقر طبیب و دکتر آلبو .

۷- قسطاس ناصری از محمد حسن بن سپهدار در اواسط قرن سیزدهم در ۴۳ ورق - مؤلف از شاگردان دارالفنون بوده و در عهد میرزا آقاخان اعتمادالدوله مأمور شمارش گلوله های توپهای قورخانه می شود و درین جزوه شرح می دهد که کیجاست و به چه نحو چیده شده است : پشته مثلث ، پشته مربع ، پشته مستطیل .

۸- قواعد حرکات مشق مخبران پیاده تألیف سروان فرانسوی ترجمه مرتضی قلی ولد بهاء الدین در ۱۲۷۶ در ۱۳ ورق .

۹- نظم افواج در باب تعداد افراد قشون و قشونهای ملازم کشور ایران و طرز نگاهداری قشون در سرحدات تألیف اواسط قرن سیزدهم در ۱۳ ورق .

۱۰- جنگ در باطلاق تألیف سرهنک محمودخان شاگرد دارالفنون در ۱۲۸۴ که بعداً در سن سیر درس خوانده است این جزوه در ۲۵ ورق است .

۱۱- شرح لسوازم جنگی (توپ های صحرائی و کوهستانی کارخانه هوجیکس و اندازه لوله و قنداق و وزن فشنگهای آن) در ۳۶ ورق

۱۲- رساله اسمی اسبان سوقانی (که در فهرست هر سه مورد سوقسانی نوشته اند) تألیف سال ۱۳۰۰ در ۵ ورق که بصورت گزارش برای ناصرالدین شاه تهیه شده است .

۱۳- رساله در علم جنگ تألیف علی محمد دنبلی تبریزی در ۱۲۷۲ در ۶۷ ورق که شاگرد دارالفنون و در فارس با قشون همراه بوده است این رساله را در هفت مقاله و یک خاتمه در باب پیاده نظام تألیف کرده است .

۱۴- قانون نظامیه تألیف سال ۱۲۸۱ در دو باب و ۲۵ ورق . باب اول در تکالیف دولت نسبت به نوکر و قشون و باب دوم در تکالیف نوکر و وظائف قشون .

۱۵- قواعد کلی نظام تألیف علی قراکوزلو در سال ۱۲۷۰ در ۴۳ ورق . مقدمه کتاب بقلم کنل صاحب ایتالیائی است .

در تاریخ جنگهای مهم و مباحث نظامی

۱- فهرست کشتیهای جنگی دولت انگلیس تألیف مسیو میچل ترجمه

- اسماعیل ولدصحاف‌باشی در ۱۲۹۷ قمری در سی و یک ورق که حاوی نسام و مشخصات ۲۵ کشتی است .
- ۲- حوادث نامه در وقایع جنگهای ناپلئون باطریش و روسیه ترجمه محمدرضی تبریزی در ۱۲۲۲ واهدا شده به عباس میرزا . در ۲۱۲ ورق .
- ۳- جنگ ترکستان در ۱۸۸۰ که فقط ترجمه باب ششم کتاب است .
- ۴- محاربات نادرشاه تألیف کشمیشاف ترجمه مصطفی عون‌الملک در ۱۳۲۱ واهدا شده به مظفرالدین‌شاه .
- ۵- جنگ فرانسه و آلمان در ۱۸۷۱ که نام مؤلف و مترجم آن معلوم نیست .
- ۶- جنگ چین و قشون متحده در ۱۹۰۰ تألیف هنری سوچ‌لاندر ترجمه اسمعیل ولدصحاف‌باشی در ۱۳۲۱ قمری (دو جلد)
- ۷- محاصره پاریس (دو جلد) ترجمه رضاخان ریشارد در ۱۲۸۹
- ۸- شرح جنگ واترلو تألیف سال ۱۲۶۷
- ۹- جنگ فرانسه و روسیه تألیف واس‌ورنط از روسی توسط مادروس داودخانف در ۱۲۸۰
- پایان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی